

**Krzysztof Jagusiak, Maciej
Kokoszko**

**Życie i kariera Orybazjusza w świetle
relacji źródłowych**

Przegląd Nauk Historycznych 10/1, 5-22

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

KRZYSZTOF JAGUSIAK, MACIEJ KOKOSZKO
UNIwersytet Łódzki

Życie i kariera Orybazjusza w świetle relacji źródłowych

Orybazjusz (gr. 'Oreib&ksioj [Oreibasios], 'Orib&ksioj [Oribasios] lub 'Oreb&ksioj [Orebasios]¹) urodził się w latach dwudziestych IV w. n.e. w małoazjatyckim Pergamonie lub jego okolicach². Rodzina przy-

¹ Na temat różnych wersji pisowni imienia Orybazjusza występujących w antycznych i bizantyńskich źródłach por. H.O. Schröder, *Oreibasios*, [w:] *Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft, Supplementband VII*, Stuttgart 1940, s. 797–798.

² Dokładna data narodzin Orybazjusza nie jest znana, jednak na podstawie przebiegu jego kariery można w przybliżeniu wnioskować, że musiało to nastąpić w podanym okresie. Por. M. Grant, *Introduction* [dalej: *Introduction*], [w:] *Dieting for an emperor. A translation of books 1 and 4 of Oribasius' Medical Compilations with an introduction and commentary*, Leiden 1997 [dalej: *Medical Compilations*], s. 1; idem, *Oribasios and medical dietetics or the Three Ps* [dalej: *Oribasios*], [w:] *Food in Antiquity*, eds J. Wilkins, D. Harvey, M. Dobson, Exeter 1999, s. 372 (w obu pracach autor skłania się ku wczesnym latom dwudziestym). Por. też A.H.M. Jones, J.R. Martindale, J. Morris, *The prosopography of the Later Roman Empire*, vol. I (A.D. 260–395), Cambridge 1971, s. 653–654 (Oribasios). Większość badaczy przyjmuje jako umowną datę przyjścia na świat Orybazjusza rok 325. Por. M. Neuburger, *Geschichte der Medizin*, Stuttgart 1911, s. 47; F.H. Garrison, *History of Medicine*, Philadelphia 1929, s. 122; M. Kokoszko, *Ryby i ich znaczenie w życiu codziennym ludzi późnego antyku i wczesnego Bizancjum (III–VII w.)*, Łódź 2005, s. 14–15; R. De Lucia, *Oreibasios v. Pergamon*, [w:] *Antike Medizin. Ein Lexikon*, München 2005, s. 360; V. Nutton, *Ancient Medicine*, London–New York 2005, s. 295 [dalej: *Ancient medicine*]. Rok 316 jako przybliżoną datę narodzin Orybazjusza przyjmuje W. Liebeschuetz (*Pagan Historiography and the Decline of the Empire*, [w:] *Greek and Roman Historiography in Late Antiquity: Fourth to Sixth Century A.D.*, ed. G. Marasco, Leiden 2003, s. 179–180).

Pergamon jako miejsce urodzenia Orybazjusza podaje jego przyjaciel i biograf Eunapiusz (*Eunapii vitae sophistarum*, VII, 3, 8, 1–2; XXI, 1, 1, 1, ed. J. Giangrande, Rome 1956, [dalej: *Eunapius, Vitae sophistarum*]; Eunapius, *Frag-*

szłego lekarza była zamożna³ (choć brak szczegółów dotyczących jej statusu materialnego, można się domyślać, że rodzice Orybazjusza mieli wystarczająco wiele środków, aby zapewnić swojemu synowi wykształcenie). Domyślać się wypada ponadto, iż pozostawała niechrześcijańska.

Miejsce, gdzie przyszedł na świat Orybazjusz, czyli miasto Pergamon, legitymujące się chlubnymi, sięgającymi czasów hellenistycznych, wielowiekowymi tradycjami naukowymi, kulturalnymi i religijnymi, znakomicie prosperowało również pod panowaniem rzymskim, stając się jedną z największych i najbardziej prężnych ekonomicznie metropolii w basenie Morza Śródziemnego, zamieszkaną przez około 250 tysięcy ludzi⁴. Jedną z najważniejszych przyczyn, która spowodowała zrodzenie się i długotrwałe utrzymywanie sławy Pergamonu, było funkcjonowanie w jego pobliżu kompleksu świątynnego poświęconego bogu medycyny Asklepiosowi, do którego napływały nieprzerwane rzesze chorych pielgrzymów wierzących, że na terenie sanktuarium zostaną uleczeni⁵.

Kult Asklepiosa, który istniał w Tesalii już od XI/X w. p.n.e.⁶, znacznie rozprzestrzenił się w ciągu następnych stuleci, zdobywa-

menta historica, [w:] *Historici Graeci minores*, ed. L. Dindorf, vol. I, Lipsiae 1870, s. 216, wers 7 [dalej: Eunapiusz, *Fragmenta historica*]). Mało wiarygodne informacje, jakoby miejscem tym było lidyjskie Sardes, pojawiają się w późniejszych źródłach. Na stolicę Lidii wskazuje, na przykład, historia kościelna Filostorgiusza (*Philostorgius Kirchengeschichte. Mit dem Leben des Lucian von Antiochien und den Fragmenten eines arianischen Historiographen*, VII, 15, herausg. J. Bidez, Berlin 1981 [dalej: Philostorgius, *Historia ecclesiastica*]), który dlatego nazywa Orybazjusza Lidyjczykiem, oraz znacznie późniejszy autor *Liber Suda*. Por. *Suidae lexicon*, 'Ορειβάσιος, ο, 543, 1–5 rec. A. Adler, t. I–IV, Lipsiae 1928–1935 [dalej: *Suda*, *Lexicon*]). Przekonująco kwestię tę, na korzyść Pergamonu, rozstrzygają Barry Baldwin (*The Career of Oribasius*, „Acta Classica” 1975, vol. XVIII [dalej: *Career*], s. 87) i Mark Grant (*Introduction*, s. 1).

³ Eunapius, *Vitae sophistarum* XXI, 1, 1, 5.

⁴ K. Rekućka-Bugajska, *Ośrodki szkolnictwa wyższego w IV w. n.e.*, „Filomata” 1986, nr 374, s. 201.

⁵ L.H. Toledo-Pereira, *Pergamum: Renowned medical center of Antiquity. Origin of medical centers of today*, „Journal of Investigative Surgery” 2002, vol. XV, No 6, s. 297.

⁶ Asklepios według legendy wychowywany był bowiem przez Chirona i zamieszkiwał wraz z nim w jaskini znajdującej się w zboczu tesalskiej góry Pelion. Por. A. Bednarczyk, *Medycyna i filozofia starożytności*, Warszawa 1999, s. 30; J.D. Gilruth, *Chiron and his pupil Asclepius*, „Annals of Medical History” 1939, vol. I, No 2, s. 158–176; W.R. Dawson, *Chiron the centaur*, „Journal of the History of Medicine and Allied Sciences” 1949, vol. IV, No 3, s. 267–275.

jąc sobie szczególną popularność w okresie hellenistycznym i docierając m.in. do Azji Mniejszej i Rzymu. O wysokiej pozycji Asklepiosia wśród innych bóstw grecko-rzymskiego panteonu zadecydowało przede wszystkim powszechne przekonanie, że dzięki swej dobroczynnej naturze, w świątyniach mu poświęconych dokonuje on, samodzielnie lub za pośrednictwem swoich kapłanów, zwanych asklepiadami, wyleczeń z różnego rodzaju chorób, dolegliwości i urazów. Prócz tego duży wpływ na proces zyskiwania na znaczeniu tego boga miała specyficzna, zindywidualizowana forma jego kontaktu z wiernymi⁷. Asklepiejony, świątynie czy też zespoły świątynne, w których przybysze oddawali cześć Asklepiosowi i poddawani byli terapii, stanowiły poprzez swoją lokalizację, kształt architektoniczny i ustalone na ich terenie formy postępowania z pacjentami-pielgrzymami doskonale miejsce dla chorych, dające im możliwość chwilowego oderwania się od trosk codziennego życia i poddania zalecanej kuracji w otoczeniu odprężających krajobrazów i służących różnym zabiegom pomieszczeń. Zapewniając w swych przybytkach tego rodzaju warunki, asklepiadzi nie wymagali przy tym od przybyłych żadnych poważnych nakładów finansowych, a jedynie złożenia, zazwyczaj skromnej, ofiary bóstwu, któremu sami służyli⁸.

Spośród 300–400 sanktuariów Asklepiosia funkcjonujących w grecko-rzymskim świecie to, które leżało opodal Pergamonu, było jednym z najbardziej rozslawionych. Pisał o nim choćby słyn-

⁷ D. Musiał, *Asklepiejony jako ośrodki opieki nad chorymi w starożytności*, „Vox Patrum” 1996, R. XVI [dalej: *Asklepiejony*], s. 57; M.T. Compton, *The Union of Religion and Health in Ancient Asclepieia*, „The Journal of Religion and Health” 1998, vol. XXXVII, No 4, s. 301–312; R. Dyrz, *Kilka uwag o przemianach i znaczeniu kultu Asklepiosia w okresie późnego antyku*, „Meander” 1999, R. LIV, nr 3, s. 257; J.B. Pettis, *Earth, dream and healing: The integration of materia and psyche in the Ancient World*, „The Journal of Religion and Health” 2006, vol. XLV, No 1, s. 113–123; E. Magiorkinis, A. Diamantis, G. Androutsos, *Gods and heroes of medicine in Greek mythology*, „The International Journal of Medicine” 2008, vol. I, No 3, s. 145–146.

⁸ Na temat lokalizacji i schematu budowy asklepiejonów por. E.-L. Kilby, *A cock to Asclepius*, „The Journal of Sport History” 1979, vol. VI, No 2, s. 28–35; D. Musiał, *Asklepiejony*, s. 62; A. Petsalis-Diomidis, *The body in space: Visual dynamics in Graeco-Roman healing pilgrimage*, [w:] *Pilgrimage in Graeco-Roman and Early Christian Antiquity: Seeing the gods*, ed. J. Elsner, I. Rutherford, Oxford 2005, s. 185–188; H. Christopoulou-Aletra, A. Togia, C. Varlami, *The ‘smart’ Asclepieion: A total healing environment*, „Archives of Hellenic Medicine” 2010, vol. XXVII, s. 259–260.

ny retor Eliusz Arystydes⁹. Na silną pozycję tego ośrodka złożyło się kilka czynników: szczególnie urokliwe położenie, bliskość dużego miasta, które w tym wypadku nie przeszkadzało w kuracji, a wręcz przeciwnie, ułatwiało pacjentom znalezienie noclegu i zapatrzenie się w żywność (czego asklepiejony nie zapewniały), a wreszcie wspaniałość jego budowli i organizowanych na jego terenie igrzysk mających na celu oderwanie pacjenta od przygnębiających myśli o chorobie¹⁰.

Sąsiedztwo sanktuarium wypełnionego chorymi ludźmi sprzyjało rozwojowi świeckiej medycyny w samym Pergamonie. Lekarze i ludzie zainteresowani rozpoczęciem lekarskiej praktyki mieli możliwość obserwacji rozmaitych przypadłości i podjęcia próby ich leczenia, niejako w konkurencji do asklepiadów¹¹. W takich warunkach młody człowiek pochodzący z dobrze sytuowanej i będącej w stanie zapewnić mu odpowiednie wykształcenie rodziny, mógł łatwiej niż gdzie indziej odkryć w sobie zainteresowanie medycyną. Możemy przypuszczać, że w przypadku Orybazjusza zadziałał właśnie tego rodzaju mechanizm¹², a krewni, przez wzgląd na ewentualne korzyści materialne i prestiż związany zawodem lekarza¹³, zachęcali go do nauki.

⁹ J. Schnayder, *Starożytny „książę neurasteników” i jego zbiegi kuracyjnej*, „Meander” 1952, R. VII, z. 8, s. 373–384.

¹⁰ A. Bednarczyk, *op. cit.*, s. 47–48; P. Dyczek, *Asklepiejon w Pergamonie*, „Filomata” 1980, nr 341, s. 132–136; R. Jackson, *Doctors and diseases in the Roman Empire*, London 1988, s. 153–154; L.H. Toledo-Pereira, *op. cit.*, s. 298; A. Petsalis-Diomidis, *op. cit.*, s. 188–198; H. Christopoulou-Aletra, A. Togia, C. Varlami, *op. cit.*, s. 260.

¹¹ Używając określenia „konkurencja” nie sugerujemy jednak istnienia znaczących tarć, różnic czy rywalizacji między medycyną świątynną a świecką. Obie bowiem gałęzie sztuki lekarskiej miały ze sobą wiele wspólnego i przenikały się wzajemnie. Por. H.F.J. Horstman-shoff, *‘Did the god learn medicine?’ Asclepius and temple medicine in Aelius Aristides’ Sacred Tales*, [w:] *Magic and rationality in Ancient Near Eastern and Graeco-Roman medicine*, eds H.F.J. Horstman-shoff, M. Stol, C.R. van Tilburg, Leiden 2004, s. 325–342.

¹² Eunapiusz (*Vitae sophistarum* XXI, 1, 1–4, 1), sugeruje zarówno pochodzenie Orybazjusza z dobrze sytuowanej rodziny (jego słowa zresztą wskazują, że rodzice Orybazjusza należeli do elity Pergamonu – ἡκατέρων δὲ εἰς περικώς), jak i to, że jego miejsce urodzenia zdeterminowało wybór drogi życiowej.

¹³ Na temat możliwych profitów płynących z uprawiania zawodu lekarza w omawianym okresie por. H. Evert-Kappesowa, *The social rank of a physician in the Early Byzantine Empire (IVth–VIIth Centuries A.D.)*, [w:] *Byzance et les Slaves. Études de civilisation. Mélanges Ivan Dujčev*, Paris 1979, s. 144–154.

Niewiele można powiedzieć o tym, jak wyglądało zgłębianie arkanów medycyny przez Orybazjusza w Pergamonie, kto był w tym czasie jego mistrzem i ile czasu spędził w rodzinnym mieście na tym zajęciu. Przepuszczalnie kilka lat upłynęło, zanim uznano, że posiadał na tyle solidną wiedzę, że jest już gotowy, by opuścić Azję Mniejszą i rozpocząć studia w centrum antycznej medycyny – Aleksandrii.

Swoją pozycję w świecie nauki, kultury i filozofii Aleksandria budowała wówczas od siedmiu stuleci. Niezwykłymi osiągnięciami mogła się pochwalić zwłaszcza aleksandryjska szkoła medyczna, której przedstawiciele dokonywali śmiałych operacji i formułowali błyskotliwe teorie dotyczące funkcjonowania ludzkiego organizmu już w III w. p.n.e. Później w mieście rozwinęły się odmienne koncepcje medyczne, które z upływem czasu straciły swą świeżość, lecz mimo to w wieku IV n.e. i później Aleksandria zachowała prestiż ośrodka kształcącego najlepszych lekarzy w całym Cesarstwie Rzymskim. Studia lub praktyka w tym miejscu znacznie ułatwiały adeptom sztuki medycznej zdobycie szacunku i zaufania u chorych oraz uprzywilejowanej pozycji w masie rywali konkurujących ze sobą o względy jak największej grupy pacjentów¹⁴.

Przybywszy do miasta, Orybazjusz rozpoczął naukę w szkole Zenona z Cypru, jatrosofisty łączącego przekazywanie swoim uczniom zarówno wiedzy medycznej, jak i filozofii¹⁵. Sam jednak

¹⁴ O Aleksandrii jako centrum naukowym i filozoficznym por. F.H. Garrison, *op. cit.*, s. 103–106; E.D. Phillips, *Greek Medicine*, London 1973, s. 139–160; R. Jackson, *op. cit.*, s. 26–31; N.G. Wilson, *Scholars of Byzantium*, London 1996, s. 48–57; K. Rekućka-Bugajska, *op. cit.*, s. 200 i 203; H.J. Blumenthal, *Alexandria as a centre of philosophy in Later Classical Antiquity*, „Illinois Classical Studies” 1993, vol. XVIII, s. 307–325. Ciekawym świadectwem szczególnie wysokiego statusu aleksandryjskich lekarzy w okresie późnego antyku są informacje podane przez dwa źródła – *Ammiani Marcellini rerum gestarum libri qui supersunt*, XXII, 16, 18, eds Ch. Upson Clark, W. Heraeus, L. Traube, t. I–II, Berolini 2001 [dalej: *Ammianus, Res gestae*]. Por. *Ammianus Marcellinus, Dzieje rzymskie* [dalej: *Ammian, Dzieje rzymskie*] XXII, 16, 18, przekł. I. Lewandowski, Warszawa 2002; *Sancti Aurelii Augustini episcopi de civitate Dei libri XXII*, XXII, 8, 3, rec. B. Dombart, vol. II, Lipsiae 1863; Św. Augustyn, *Państwo Boże* XXII, 8, 3, przekł. W. Kubicki, Kęty 1998; V. Nutton, *From Galen to Alexander: Aspects of Medical Practice in Late Antiquity*, „Dumbarton Oaks Papers” 1984, vol. XXXVIII [dalej: *From Galen*], s. 5.

¹⁵ K. Georgakopoulos, *Archaoiioi ellines iatroi*, Athenai 1998, s. 194; P. Prioreschi, *A history of medicine*, vol. III, *Roman medicine*, Omaha, NE, 1998, s. 514, przyp. 58; T. Puschmann, *Geschichte der Medizin*, Bd I, Jena 1902, s. 490–491. Zenon był lekarzem z praktykującym w Aleksandrii. Został

wykazywał daleko większe zdolności w zakresie medycyny, zaawansowane rozważania natury filozoficznej pozostawiając innym podopiecznym Zenona¹⁶. Wydaje się, że lata spędzone w pod okiem aleksandryjskiego mistrza ostatecznie ukształtowały zawodowo młodego Orybazjusza, utrwalając, zapewne wpojona w niego jeszcze w rodzinnych stronach, gruntowną znajomość i duże zaufanie do medycznych tekstów jego niedoścignionego krajana Galena z Pergamonu, którego poglądy, wyłożone w licznych pismach, zdominowały leczenie na wiele następnych stuleci¹⁷.

Po, jak wypada się domyślić, kilkuletnim, okresie nauki w Aleksandrii, Orybazjusz powrócił na zachodnie wybrzeże Azji Mniejszej i rozpoczął praktykę. Ustalenie jakichkolwiek pewnych dat dla tego okresu jego życia, podobnie jak dla okresu wcześniejszego, jest niemożliwe. Wydaje się jednak, że około roku 351, wciąż jeszcze znajdujący się u progu zawodowej kariery lekarz, poznał przyszłego cesarza Juliana (Apostatę). Spotkanie mogło nastąpić w Pergamonie lub w Efezie, w czasie gdy młody Julian, przeżywający pierwsze fascynacje kulturą i religią helleńską, studiował u neoplatonika Aidesiosa. Orybazjusz, który był poganinem, miał możliwość częstego widywania tam krewnego panującego władcy i dyskutowania z nim. Najprawdopodobniej w tym okresie zadzierzgnęły się między obu mężczyznami więzy przyjaźni, której podstawą musiało być wspólne dla nich zamiłowanie do greckiej tradycji i pogańskich wierzeń¹⁸. Wprawdzie pobyt Juliana w Pergamonie nie

z niej usunięty przez Jerzego z Kapadocji, ale powrócił do niej jeszcze w roku 361 lub w następnym. Ceniony przez cesarza Juliana, który skierował do niego nawet list. Por. Julien, *Epistula* 58, [w:] *L'empereur Julien. Oeuvres completes*, ed. J. Bidez, vol. I, 2, Paris 1960 [dalej: Julianus, *Epistula*], *passim*; Julian, *List* 27[58], [w:] *Julian Apostata, Listy*, przekł. W. Klinger, Wrocław 1962 [dalej: Julian, *Listy*], s. 22.

¹⁶ Eunapius, *Vitae sophistarum* XXI, 1, 2, 1–3, 1. Por. B. Baldwin, *Career*, s. 88–89; P. Prioreschi, *op. cit.*, s. 526–527.

¹⁷ O zakresie poglądów i pism Galena por. na przykład F.H. Garrison, *op. cit.*, s. 112–114; K. Bergoldt, *Wellbeing. A cultural history of healthy living*, przekł. J. Dewhurst, Cambridge–Malden, Massachusetts 2008, s. 87–93. O jego znaczeniu w medycynie późnego antyku, z wyszczególnieniem jego pozycji w szkole aleksandryjskiej por. O. Temkin, *Byzantine Medicine: Tradition and Empiricism*, „Dumbarton Oaks Papers” 1962, vol. XVI, s. 99–102; V. Nutton, *From Galen*, s. 3–4.

¹⁸ H.O. Schröder, *op. cit.*, s. 798; P. Athanassiadi-Fowden, *Julian and Hellenism. An Intellectual Biography*, Oxford 1981, s. 31–33; M. Grant, *Introduction*, s. 2; idem, *Oribasios*, s. 372. Por. S. Olszaniec, *Krag uczniów*

trwał długo, wkrótce bowiem żaden wiedzy młodzieniec zaczął podróżować w jej poszukiwaniu po innych greckich miastach leżących nad Morzem Egejskim, jednak sądzić należy, że Orybazjusz utrzymywał z nim jakiś kontakt.

Kiedy kilka lat później, jesienią 355 r., Julian został przez cesarza Konstancjusza II mianowany cezarem i wysłany do dalekiej Galii, by walczyć z najazdami germańskich barbarzyńców¹⁹, zabrał ze sobą jedynie niewielu zaufanych ludzi, w tym, opiekującego się jego księgozbiorem, Orybazjusza²⁰. Nie możemy nic powiedzieć na temat okoliczności, w jakich lekarz ten porzucił swoją pergamońską praktykę i, zarysowujące się zapewne, widoki na ułożenie sobie dostatniego życia, na rzecz bezterminowego pobytu w mało atrakcyjnych, złupionych i zagrożonych kolejnymi niszczącymi, barbarzyńskimi napaściami prowincjach galijskich.

Na miejscu Orybazjusz musiał stać się dla Juliana, zaabsorbowanego sytuacją militarną, gospodarczą i polityczną podległego sobie obszaru, przyjacielem zapewniającym psychiczny odpoczynek od trudów sprawowania władzy. W tych krótkich chwilach, kiedy mogli sobie na to pozwolić, obaj czytali zapewne interesujące ich książki, rozmawiali o sprawach niezwiązanych z terażniejszą rzeczywistością i, być może, potajemnie oddawali cześć pogańskim bóstwom²¹. Jednakże Orybazjusz starał się również, na tyle, na ile

Aidesiosa. Przyczynek do problematyki środowisk neoplatońskich w 2 połowie IV wieku, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia” 1999, z. 31 (330), s. 160–161.

¹⁹ Więcej informacji na temat okoliczności towarzyszących wysłaniu Juliana do Galii podaje Ammian Marcellin (Ammianus, *Res gestae* XV, 8, 1–17; Ammian, *Dzieje rzymskie* XV, 8, 1–17). Por. R. Browning, *The Emperor Julian*, London 1975, s. 69–70; G.W. Bowersock, *Julian the Apostate*, London 1978, s. 33–34; K. Bringmann, *Kaiser Julian*, Darmstadt 2004, s. 43–45.

²⁰ Pisze o tym sam Julian Apostata (Ἰουλιανὸν Ἀθηναίων τῆ βουλῆ καὶ τῷ δήμῳ VII, 15–18, [w:] *L'empereur Julien, Oeuvres completes*, ed. J. Bidez, vol. I, 1, Paris 1932 [dalej: Julian, *Epistula ad Athenaeos*]; Julian Apostata, *List do rady i ludu ateńskiego* [dalej: Julian, *List do rady*] 277 C, przekł. A. Pająkowska, Poznań 2006).

²¹ Z powodu braku odpowiednich przekazów źródłowych możemy się jedynie domyślać rzeczywistej roli, jaką Orybazjusz odgrywał u boku Juliana w Galii. Szczególnie interesujący i zagadkowy wydaje się jego stosunek do, znanych skądinąd (por. Ammianus, *Res gestae* XVI, 5, 1–10; Ammian, *Dzieje rzymskie* XVI, 5, 1–10; *Juliani Ἀντιοξικὸς ἢ Μισοπόγων* V, 1–VIII, 20, [w:] *L'empereur Julien. Oeuvres completes*, vol. II, 2, Paris 1964 [dalej: Julianus, *Misopogon*]; Julian Apostata, *Misopogon, czyli nieprzyjaciel brody* [dalej: Julian, *Misopogon*] 340 B–342 D, przekł. A. Pająkowska, Poznań 2009; *Libanii oratio* XVIII, 171, 1–11;

pozwalają mu na to jego możliwości, pomóc Julianowi w radzeniu sobie z problemami w rządzeniu, na przykład poprzez informowanie go o niełojalnych czy nieodpowiedzialnych urzędnikach, będących nierzadko wyrachowanymi intrygantami działającymi na szkodę młodego cesarza²².

W lutym 360 r., w wyniku splotu różnych, nie do końca jasnych, okoliczności, rzymskie wojska operujące w Galii ogłosiły Juliana augustem, czyniąc zeń w ten sposób, z punktu widzenia augusta Konstancjusza, uzurpatora i buntownika przeciw legalnej władzy cesarskiej²³. Większość przekazów nie wspomina ani o roli Orybazjusza w organizowaniu przewrotu, ani nawet o jego uczestnictwie czy obecności w tym wydarzeniu. Jednakże krótkka wzmianka w dziele Eunapiusza²⁴ każe się nam zastanowić, czy – o ile wy-

174, 1–176, 6, [w:] *Libanii opera*, ed. R. Foerster, vol. I–IV, Lipsiae 1903–1908; Libaniusz, *Mowa XVIII* 171 i 174–176, [w:] Libaniusz, *Wybór mów*, przekł. L. Małunowiczówna, Wrocław 2006) ćwiczeń fizycznych, diety i ogólnego trybu życia młodego cesarza, a także ewentualny wpływ, jaki pergamoński lekarz wywierał na kształtowanie tych, w większości nowych, elementów zachowania władcy.

²² Por. Julianus, *Epistula* 14; Julian Apostata, *List* 8 [14]. W drugiej części tego listu (Julianus, *Epistula* 14, 18–21) Orybazjusz jawi się jako zaufany przyjaciel uprzedzający władcę o postępowaniu jego politycznych wrogów.

²³ Ammianus, *Res gestae* XX, 4, 1–14; Ammian, *Dzieje rzymskie* XX, 4, 1–14; Julian, *Epistula ad Athenaeos* 10, 1–12, 31; Julian, *List do rady* 283 A–285 D. Por. R. Browning, *op. cit.*, s. 100–104; D. Hunt, *Julian*, [w:] *The Cambridge Ancient History*, vol. XIII, *The Late Empire A.D. 337–425*, eds A. Cameron, P. Gamsey, Cambridge–New York 1998, s. 58.

²⁴ Eunapiusz (Eunapius, *Vitae sophistarum* XXI, 1, 4, 4) pisze, że Orybazjusz właściwie uczynił Juliana cesarzem – βασιλέα τὸν Ἰουλιανὸν ἀπέδειχεν. Nadto w żywocie Maksimosa sugeruje, że oprócz tego medyka uczestnikami spisku byli sam słynny Maksimos oraz pewien Afrykańczyk imieniem Euhemeros – Eunapius, *Vitae sophistarum* VII, 3, 8, 1–3. Wiarygodność tej relacji jest trudna do oceny, ponieważ Eunapiusz był przyjacielem Orybazjusza i chętnie przypisywał mu ściśle relacje z podziwianym przez siebie władcą, mogąc je nawet wyolbrzymiać. Por. B. Baldwin, *Career*, s. 90–91. Z drugiej strony różnice, jakie występują w relacji na temat roli medyka w wyniesieniu Juliana w żywocie Maksimosa i samego Orybazjusza, mogą być wedle Baldwina (*Career*, s. 90) dowodem na istnienie dwu wydań *Vitae sophistarum*, a również Eunapiuszowego dzieła historycznego. Por. K. Latte, *Eine Doppelfassung in den Sophistenbiographien des Eunapius*, „Hermes” 1923, Bd. LVIII, s. 441–448; W.R. Chalmers, *The Νέα ἔκδοσις of Eunapius’ Histories*, „The Classical Quarterly” (N.S.) 1952, vol. III, s. 165–170. Jedno podkreślałoby wkład Orybazjusza i kręgów pogańskich w uzurpację Apostaty, gdy drugie i późniejsze zmniejszałoby go. Proces ingerencji w pierwotny tekst, zanotowany przez Focjusza (Photius, *Bibliothèque*, codex

wyższenie Juliana nie stanowiło aktu spontanicznego żołnierskiego porywu, lecz dobrze wyreżyserowany spektakl – Pergamończyk nie był jedną z kluczowych postaci przewrotu. Z pewnością po wydarzeniach z lutego 360 r., gdy więzy posłuszeństwa wobec zwierzchniej władzy przestały krępować Juliana, pozycja Orybazjusza u jego boku wzmocniła się istotnie. Przyczyniło się do tego m.in. jego uczestnictwo w tajemniczych ceremoniach, częściowo o charakterze wróżbiarskim, którym z pasją oddawał się august-uzurpator²⁵ i poparcie dla idei wzmocnienia pogańskich wierzeń²⁶.

W ciągu pięciu lat spędzonych w Galii wykrystalizowała się w umyśle Juliana złożona idea dotycząca kultu Asklepiosa i szeroko rozumianej, związanej z owym bóstwem, medycyny, a także opieki medycznej w ogóle. Nie jest celem niniejszego artykułu szczegółowe rozpatrywanie teozofii ostatniego pogańskiego władcy Rzymu²⁷, należy jednak podkreślić kluczową pozycję, jaką zajmował w niej Asklepios ze względu na rodzaj czci, jakim go otaczano, rzesze swoich wyznawców i posiadane możliwości konkurowania z chrześcijaństwem²⁸. Julian zdawał sobie sprawę, że masy ludno-

77, 54 a, 26–39, ed. R. Henry, vol. I–VIII, Paris 1959–1977 [dalej: Photius, *Bibliotheca*]; F o c j u s z, *Biblioteka*, s. 173–174, dzieło 77, przekł. O. Jurewicz, Wrocław 2006 [dalej: F o c j u s z, *Biblioteka*] związany byłby z ogólnymi zmianami w Imperium, będącymi skutkiem przejęcia władzy przez reżim dążący do wyeliminowania antychrześcijańskiej opozycji.

²⁵ Por. B. Baldwin, *Beyond the House Call: Doctors in Early Byzantine History and Politics*, „Dumbarton Oaks Papers” 1984, vol. XXXVIII [dalej: *Beyond*], s. 17; A. Kadellis, *Julian, the Hierophant of Eleusis, and the Abolition of Constantius’ Tyranny*, „The Classical Quarterly” 2005, vol. LV, s. 653–654.

²⁶ Źródła wprawdzie nie informują nas wprost, że Orybazjusz popierał religijne reformy Juliana, a tym bardziej, jak głęboko był w nie zaangażowany, wydaje się jednak, że z racji jego wychowania, wykształcenia, wierzeń i trwałej przyjaźni Pergamończyka z Apostatą, stwierdzenie, iż patrzył on przychylnie na odbudowywanie pogaństwa, ma swoje uzasadnienie.

²⁷ Por. M. Koko sz k o, *Teozofia cesarza Juliana Apostaty*, „Acta Universitatis Lodziensis”, *Folia historica* 44, 1992, s. 39–51.

²⁸ Por. P. Athanassiadi-Fowden, *op. cit.*, s. 167–169; V. Nutton, *From Galen*, s. 7; D. Musiał, *Rola Asklepiosa w koncepcji religijnej Juliana Apostaty*, „Meander” 1985, R. XL, nr 3, s. 75–81; eadem, *Asklepios – konkurent chrześcijaństwa?*, [w:] *Religie w świecie starożytnym*, red. D. Musiał i M. Ziółkowski, Toruń 1993, s. 91–96; R. Dyr cz, *op. cit.*, s. 258–262; R. De Lucia, *Doxographical hints in Oribasius’ Collectiones Medicae* [dalej: *Doxographical*], [w:] *Ancient histories of medicine. Essays in medical doxography and historiography in Classical Antiquity*, ed. P.J. van der Eijk, Leiden 1999, s. 473–474. Por. też M. O ż ó g, *Zburzenie świątyni Asklepiosa w Ajgaj w kontekście polityki Konstantyna Wielkiego wobec wyznawców religii rzymsko-hellenistycznych*, „Vox Patrum”

ści rzymskiej przyciągnąć może dobroczynnością, dlatego starał się tworzyć, obok asklepiejonów, pogańskie hospicja²⁹ i wspierał lekarzy, którzy w owym czasie byli przeważnie poganami³⁰.

Orybazjusz miał w planach Juliana pełnić istotną funkcję. Monarcha zarezerwował dla niego zadanie skompilowania kompendium wiedzy medycznej zawartej w licznych traktatach Galena, a później, zadowolony z efektu, ale pragnący rozszerzyć zakres pracy, poprosił swego małoazjatyckiego przyjaciela o sporządzenie wypisów z ksiąg medycznych różnych autorów parających się leczeniem w minionych stuleciach³¹. Postawione przed Orybazjuszem zadanie, jako że medycyna była jednym z najwspanialszych osiągnięć pogańskiego hellenizmu, stanowiło istotną część zabiegów podejmowanych przez Juliana w celu odnowy dawnych kultów i zwyczajów³². W efekcie powstała imponująca, licząca siedemdziesiąt ksiąg encyklopedia podsumowująca dorobek medycyny hipokratejskiej i własne doświadczenia autora, ukończona, po kilku latach pracy, na początku lat sześćdziesiątych wieku IV³³.

Gdy w roku 361 Julian podjął niebezpieczny marsz na wschód, zakończony, w wyniku nagłej śmierci jego rywala, Konstancjusza II, bezkrwawym zajęciem Konstantynopola, Orybazjusz prawdopodobnie mu w nim towarzyszył³⁴. Następnie podążył za władcą do

2008, R. XXVIII, s. 797–806. Przez IV-wiecznych chrześcijan Asklepios był uważany za najgroźniejszego przeciwnika w walce o rząd dusz mieszkańców państwa rzymskiego.

²⁹ Julianus, *Epistula* 84, 23–47; Julian Apostata, *List* 39 [84], s. 40–41; L. Cilliers, *Where were the doctors when the Roman Empire died?*, „Acta Theologica Supplementum” 2005, vol. VII, s. 75; F.P. Retief, L. Cilliers, *The evolution of hospitals from antiquity to the Renaissance*, „Acta Theologica Supplementum” 2005, vol. VII, s. 222.

³⁰ Por. Julianus, *Epistula* 75b, *passim*; Julian Apostata, *List* 32 [75b], s. 28; B. Baldwin, *Beyond*, s. 17.

³¹ O swoim zadaniu i sposobie jego wykonania wspomina sam Orybazjusz (Orybazjusz, *Prologos* I, 1, 1–4, 7, [w:] *Oribasii collectionum medicarum reliquiae*, ed. I. Raeder, t. I–IV, Lipsiae–Berolini 1928–1933; Oribasius, *Introduction* I, 1, 1–4, 7 [w:] *Medical compilations*).

³² Ciekawą koncepcję wysuwa M. Grant (*Introduction*, s. 2), przypuszczając, że Julian wyobrażał sobie, iż tworzy wraz z Orybazjuszem parę będącą odpowiednikiem Marka Aureliusza i Galena, i podając szereg analogii między losami tych dwóch grup postaci.

³³ Zwięzła charakterystyka obu dzieł por. Photius, *Bibliotheca*, cod. 216, 173b, 34–cod. 217, 174b, 27; Focjusz, *Biblioteka*, s. 100–103, dzieła 216 i 217.

³⁴ Być może wówczas Julian obdarzył Orybazjusza godnością kwestora (*quaestor sacri palatii* – por. *The Oxford dictionary of Byzantium*, ed. A. Kazhdan,

Antiochii syryjskiej³⁵, choć jest możliwe, że między końcem 362 a początkiem roku 363 odwiedził wyrocznie Apollona w Delfach, gdzie mógł uzyskać jakąś przepowiednię dotyczącą Juliana i jego zamierzeń³⁶, a dopiero później dołączył do dworu cesarskiego rezydującego w mieście nad Orontesem.

W marcu roku 363 Orybazjusz, jako osobisty lekarz cesarza, wziął udział w wyprawie armii rzymskiej na Persję. Po trzech miesiącach marszu w głąb Mezopotamii i stoczeniu szeregu potyczek, Rzymianie wycofali się spod perskiej stolicy, Ktezyfontu, i zawrócili w stronę swych granic. Podczas odwrotu kolumny rzymskie były nieustannie „szarpane” przez jazdę Persów w seriach drobnych starć. W jednym z nich, 26 czerwca, Julian, który nie miał na sobie pancerza, został trafiony rzuconym oszczepem³⁷. Rana była poważna, a zaniesionemu do namiotu cesarzowi należało udzielić natychmiastowej pomocy lekarskiej. Będący na miejscu Orybazjusz³⁸ zajął się pacjentem, stosując najprawdopodobniej wszelkie znane mu metody postępowania w przypadku obrażeń jamy brzusznej. Próbował oczyścić ranę, zszyć uszkodzone narządy wewnętrzne, zapobiec krwawieniu i zaszyć otwartą ścianę otrzewnej, a także użyć dostępnych lekarstw. Pomimo zastosowanych środków Julian jednak zmarł³⁹.

vol. III, New York–Oxford 1991, s. 1765–1766) jak podaje Księga Suda (Suda, Lexicon, Ὀρειβάσιος, o, 543, 2) oraz Jerzy Kedrenos (*Georgii Cedreni compendium historiarum* I, 532, ex rec. I. Bekkeri, Bonnae 1838). Na temat wątpliwości dotyczących tej kwestii por. B. Baldwin, *Career*, s. 91. Kwestura Orybazjusza nie jest wykluczona, ale dziwić może fakt, że przychylny mu Eunapiusz nic w swojej biografii na temat tego zaszczytu nie wspomina.

³⁵ Julianus, *Misopogon*, XXV, 21–32; Julian, *Misopogon* 354 C–D.

³⁶ Por. E.A. Thompson, *The last Delphic oracle*, „The Classical Quarterly” 1946, vol. XL, No 1/2, s. 35–36; B. Baldwin, *Career*, s. 93–94; K. Giese, *Die Sybilla Delphica – Von einer heidnischen Seherin im christlichen Bild*, „Buchreihe Health Academy” 2008, Bd. XII, s. 310–311.

³⁷ Wyprawę perską Juliana opisuje szczegółowo Ammian Marcellin (*Dzieje rzymskie* XXIV, 1–XXV, 3). Por. R. Browning, *op. cit.*, s. 191–213; K. Bringmann, *op. cit.*, s. 171–182.

³⁸ Informacja o obecności Orybazjusza przy łożu Juliana odnotowana jest przez Filostorgiusza (Philostorgius, *Historia ecclesiastica* VII, 15) i Jana Lydyjczyka (*Joannis Lydi de mensibus* IV, 118, 32–34, ed. R. Wunsch, Lipsiae 1898).

³⁹ Według różnych przekazów śmierć władcy nastąpiła tego samego dnia, w którym został ugodzony, lub trzy dni po tym zdarzeniu. Por. J. Kuranc, *Zgon cesarza Juliana Apostaty (w świetle relacji współczesnych pisarzy pogańskich)*, „Roczniki Humanistyczne” 1966, R. XIV, nr 3, s. 73–86; J. Lascartos, D. Vo-

Nie można stwierdzić, że w najważniejszym momencie swojej kariery medycznej Orybazjusz zawiódł. Nie wiemy, czy do śmierci rannego doszło z powodu jego zaniedbań (mógł, pomimo starań, źle oczyścić bądź zszyć ranę, albo nie dostrzec uszkodzenia któregoś z narządów), czy też obrażenia Juliana były na tyle poważne, że ówczesne metody leczenia nie zdałyby egzaminu. Trzeba jednak zauważyć, że żaden przekaz dotyczący ostatnich chwil życia cesarza nie imputuje Orybazjuszowi, czy też, jeśli w ogóle nie wymieniają go one z imienia, zastosowanemu wobec rannego władcy leczeniu, jakichkolwiek nieprawidłowości.

Następcy Juliana dokonali reorientacji jego polityki o 180 stopni. W nowej sytuacji niechętni Orybazjuszowi dworzanie zaczęli przeciw niemu judzić. Położenie Pergamończyka pogarszało jego, prawdopodobnie znaczne, zaangażowanie w niepopularne na szczytach władzy po roku 363 przedsięwzięcia zmarłego monarchy związane z odnową pogaństwa. W zmienionych okolicznościach któryś z nowych cesarzy, Jowian lub Walens, pozbawił Orybazjusza majątku i skazał go na wygnanie⁴⁰.

Kolejne lata lekarz spędził u barbarzyńców, poza granicami Cesarstwa. Wbrew intencjom swoich przeciwników, radził sobie

r o s, *Fatal wounding of the Byzantine emperor Julian the Apostate (361–363 A.D.): Approach to the contribution of ancient surgery*, „The World Journal of Surgery” 2000, vol. XXIV, No 5, s. 615–619. Por. też N. Papavramidou, H. Christopoulou-Aletra, *The ancient technique of „gastrorrhaphy”*, „The Journal of Gastrointest Surgery” 2009, vol. XIII, No 7, s. 1345–1350. Dwa najbardziej wiarygodne w tej kwestii źródła, dzieła Ammiana i Eutropiusza, uczestników perskiej wyprawy Juliana, informują nas jednak, że władca zmarł już 26 czerwca. Por. Ammianus, *Res gestae XXV*, 3, 23; Ammian, *Dzieje rzymskie XXV*, 3, 23; *Eutropii breviarium ab urbe condita X*, 16, recensuit C. Santini, Lipsiae 1979; Eutropiusz, *Brewiarium od założenia Miasta X*, 16, [w:] *Brewiaria dziejów rzymskich. Sekstus Aureliusz Wiktor, Księga o cesarzach, Eutropiusz, Brewiarium od założenia miasta. Festus. Brewiarium dziejów ludu rzymskiego*, przekł. P. Nehring, B. Bibik, współpraca J. Skoracka, P. Woźniczka, wstęp i przyp. P. Nehring, Warszawa 2010.

⁴⁰ ἐχέθησαν γὰρ αὐτὸν εἰς τοὺς βαρβάρους – Eunapius, *Vitae sphistarum XXI*, 1, 6, 1–2, 1, 1. B. Baldwin (*Career*, s. 95–96) wysuwa interesującą hipotezę, jakoby wygnanie Orybazjusza mogło mieć związek z poparciem, jakiego lekarz miałby udzielić niefortunnemu kandydatowi do cesarskiej purpury, Prokopiuszowi, którego krótka uzurpacja z lat 365–366 zakończyła się niepowodzeniem. Chociaż kanadyjski historyk przytacza kilka faktów wspierających tę hipotezę, to jednak ewentualne zaangażowanie Orybazjusza w powyższe wydarzenia pozostaje w sferze domysłów. Por. N.E. Lenski, *Failure of Empire: Valens and the Roman State in the Fourth Century A.D.*, Berkeley–Los Angeles 2002, s. 107–108.

w nowym środowisku bardzo dobrze. Dzięki posiadanym umiejętnościom szybko zyskał poważanie wśród sąsiadów Rzymian, które zapewniło mu bezpieczną egzystencję. Oferował swoje usługi wysoko postawionym barbarzyńskim dostojnikom, możliwe nawet, że czuwał nad stanem zdrowia miejscowych władców i ich najbliższego otoczenia, nie jest jednak powiedziane, że nie pomagał w zwalczaniu chorób zwykłym ludziom⁴¹.

Upływ czasu spowodował najwyraźniej osłabienie czynników wrogich Orybazjuszowi w państwie rzymskim i zatarcie złego wrażenia, jakie pozostawiła jego pozamedyczna aktywność z okresu rządów Juliana, kolejny bowiem władca na tronie – trudno zawyrokować, czy był to Walens, czy Teodozjusz I – zdecydował się odwołać wyrok skazujący lekarza na wygnanie i przywrócić odebrany mu majątek⁴².

Opuściwszy ziemie zajmowane przez barbarzyńców, Orybazjusz zamieszkał w Konstantynopolu, gdzie nadal trudnił się leczeniem ludzi. Można się domyślać, że w stolicy nad Złotym Rogiem także, oczywiście dzięki swojej biegłości w sztuce medycznej, zyskał poważanie mieszkańców⁴³ i wydaje się, że perypetie związane z przymusowym pobytem poza granicami państwa nie stanowiły bariery uniemożliwiającej mu utrwalanie reputacji znakomitego i cenionego doktora.

Okres od powrotu z wygnania, stanowiący pod względem długości co najmniej jedną trzecią, a może niemal połowę życia Ory-

⁴¹ Eunapiusz (*Vitae sophistarum* XXI, 2, 3, 4–5) pisze wręcz, że barbarzyńcy (chodzi prawdopodobnie o Gotów) czcili Orybazjusza niczym boga. Umiejętności wykształconego lekarza późnorzymskiego musiały robić na słabiej rozwiniętych ludach duże wrażenie. O okresie wygnania Orybazjusza por. też M. Grant, *Introduction*, s. 4. Ciekawe wydaje się domniemanie B. Baldwina (*Beyond*, s. 17) o możliwym pobycie lekarza na dworze perskim i jego znaczeniu dla późniejszej bizantyńskiej dyplomacji.

⁴² Eunapius, *Vitae sophistarum* XXI, 2, 4, 1–4. Antyczny biograf nie precyzuje, który cesarz odwołał Orybazjusza z wygnania i jakie były powody tej decyzji. Informuje jedynie, że to wielka sława (τῆς λεγομένης συμφορᾶς εὐδαιμονίας ἀπάσης πρόφασις), jaka otaczała osobę Pergamończyka ze względu na jego lekarskie osiągnięcia, zmieniła nastawienie władców do jego osoby. O tym, że powrót Orybazjusza do Cesarstwa nastąpił za czasów Walensa lub w pierwszych latach panowania Teodozjusza I (tzn. po roku 364 i długo przed 395) świadczą dalsze losy lekarza. Por. M. Grant, *Introduction*, s. 4; N.E. Lensky, *op. cit.*, s. 113.

⁴³ Domysł ten oparty jest na informacji dotyczącej małżeństwa Orybazjusza. Gdyby nie uzyskał w stolicy wysokiego statusu zawodowego (i idącego za tym dostatku materialnego), nie miałby szansy na tak dobry ożenek jak sugeruje to Eunapiusz.

bazjusza, pozostaje jednak w dużym stopniu niepoznany. Wiemy jedynie, że ożenił się dobrze z kobietą pochodzącą z szanowanej rodziny, doczekał czwórki dzieci i dożył późnej starości⁴⁴. Napisał też kolejne dwa dzieła medyczne, które dotrwały do naszych czasów, oba będące w zasadzie skróconymi i uzupełnionymi w niektórych miejscach wersjami jego głównej pracy stworzonej jeszcze za panowania Juliana. Jedno z nich zadedykował swemu synowi Eustacjuszowi, który poszedł w ślady ojca i również uczył się medycyny⁴⁵, drugie natomiast przyjacielowi i biografowi Eunapiuszowi⁴⁶. Warto też pamiętać, że w tym czasie powstały wspomnienia Orybazjusza, a ich głównym tematem były historyczne wydarzenia, w których sam uczestniczył⁴⁷. Barry Baldwin, znawca biografii medyka, utrzymuje, że sięgały one zapewne do roku 355 lub nawet jeszcze wcześniej i opisywały m.in. wyprawę perską Juliana. Lekarz przesłał je potem Eunapiuszowi⁴⁸.

⁴⁴ Taki, odrobinę sielankowy i pozbawiony szczegółów, obraz jesieni życia Orybazjusza pozostawia nam Eunapiusz (*Vitae sophistarum* XXI, 2, 5, 2–6, 3). Nie ma jednak powodów, by zarzucać mu w tym wypadku kłamstwo, tym bardziej że ówczesny czytelnik tego fragmentu mógłby je sam, bez większego trudu, zdemaskować. Wobec braku innych źródeł, pozostaje nam zatem polegać na Eunapiuszowym przekazie. Śmiała hipoteza B. Baldwina (*Career*, s. 96), że w latach 392–394 Pergamończyk mógł wziąć czynny udział w kolejnej uzurpacji władzy cesarskiej, tym razem Eugeniusza, wydaje nam się nieprawdopodobna, gdyż pozbawiona wiarygodnej podstawy źródłowej.

⁴⁵ B. Baldwin (*Career*, s. 86) stwierdza, że Eustacjusz był znanym lekarzem o wspaniałej karierze, a ponadto chrześcijaninem znanym z korespondencji św. Bazylego (por. *Saint Basile, Lettre* 151, 189, [w:] *Saint Basile, Lettres*, ed. Y. Courtonne, t. I, Paris 1957) i dostrzega w tym fakcie oznaki przebiegłości samego Orybazjusza, który, będąc aktywnym religijnie poganinem, zabezpieczył się wychowując syna w wierze chrześcijańskiej.

Wypada nam, przede wszystkim ze względów chronologicznych (pierwszy list pochodzi z roku 374, a drugi z lat 374–375, gdy Eustacjusz był z pewnością jeszcze dzieckiem i nie mógł pełnić funkcji naczelnego lekarza [*archiaterus sacri palatii*], a właśnie do osoby sprawującej taką godność skierowana jest korespondencja Bazylego), odrzucić tę interpretację i wyrazić przekonanie, że Eustacjusz wymieniony przez Baldwina nie mógł być tym, którego znamy jako syna Orybazjusza. Por. przekonujące wyjaśnienia tego wątku, jakie zawarł w swoim artykule Heinrich Schröder (*op. cit.*, s. 800).

⁴⁶ H.O. Schröder, *op. cit.*, s. 803. Krótką i pouczającą charakterystykę obu dzieł daje Focjusz (*Bibliotheca*, codex 218–219, 174b, 29–176b, 23; *Biblioteka*, s. 103–107, dzieła nr 218 i 219).

⁴⁷ Eunapius, *Fragmenta historica*, s. 216, wers 10–12.

⁴⁸ B. Baldwin, *Career*, s. 94.

Nie jesteśmy w stanie precyzyjnie datować śmierci Orybazjusza. Odszedł z tego świata prawdopodobnie pod koniec IV lub w pierwszych latach wieku V⁴⁹. Pewnych wskazówek chronologicznych dotyczących ostatnich lat życia Orybazjusza dostarcza datacja biografii pióra Eunapiusza, która powstała po 396 r. Lekarz z Pergamonu jest w niej wymieniony jako osoba żyjąca i ciesząca się dobrym zdrowiem. Być może więc zamknął oczy w Konstantynopolu, otoczony krewnymi i bliskimi, doceniony i spełniony po stosunkowo długim, ponieważ ponad siedemdziesięcioletnim życiu. Musimy jednak przyznać, iż te ostatnie supozycje na temat okoliczności jego odejścia nie znajdują precyzyjnego potwierdzenia w materiałach źródłowych.

Wysokie umiejętności lekarskie Orybazjusza wydają się niewątpliwe. Zauważone przez przyszłego cesarza Juliana nie zostały nigdy potem zakwestionowane przez żaden autorytet medyczny epoki. Odniósł się do nich, jak to już było wzmiankowane, także sam biograf wybitnego lekarza we fragmencie *Vitae sophistarum* dotyczącym okresu przymusowego pozostawiania przez medyka poza granicami rzymskimi. W dziele Eunapiusza czytamy, że Orybazjusz wyleczył wtedy wielu barbarzyńców z licznych i długotrwałych dolegliwości, mnóstwu z nich ratując życie. Nic dziwnego zatem, że znalazł uznanie w oczach przywódców plemion barbarzyńskich i był traktowany przez nich niczym osoba o ponadnaturalnych zdolnościach (προσεκυνεῖτο καθάπερ τις θεός)⁵⁰.

Choć słowa te wystawiają pracy Orybazjusza pochlebne świadectwo, z drugiej strony jednak trzeba też przyznać, iż konkretne dokonania tego lekarza na polu medycyny pozostają dla nas w zasadzie tajemnicą, nie zachowały się bowiem żadne wiarygodne opisy metod leczenia przez niego zastosowanych oraz ich konsekwencji dla zdrowia pacjentów. Nie posiadamy również świadectw informujących nas, by Orybazjusz dokonał wiekopomnych medycznych odkryć, poczynił przełomowe obserwacje ludzkiego organizmu czy stworzył własną, oryginalną teorię związaną z funkcjonowaniem ciała człowieka na miarę swych wybitnych poprzedników⁵¹. Na podstawie dostępnych danych wypada jedynie dojść do

⁴⁹ Eunapius, *Vitae sophistarum* XXI, 2, 6, 1–3. Por. M. Grant, *Introduction*, s. 4; W. Schmid, *Eunapios*, [w:] *Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, Bd VI, Stuttgart 1909, s. 1122–1123.

⁵⁰ Eunapius, *Vitae sophistarum* XXI, 2, 3, 1–4, 1.

⁵¹ Przeciwnie, uważa się Orybazjusza raczej za zdolnego znawcę i odtwórcę wymyślonych wcześniej metod leczenia. Por. M. Neuburger, *op. cit.*, s. 48;

wniosku, że Orybazjusz był dobrym praktykiem, który sprawnie i efektywnie wykorzystywał wiedzę i technikę znaną medycynie jego czasów.

Czynnikiem, który zapewnił Pergamończykowi poczesne miejsce w historii medycyny stał się dopiero jego dorobek pisarski, który zachował ogromne znaczenie dla lecznictwa przez wiele następujących stuleci po śmierci samego autora. Jego dzieła były czytane, tłumaczone i wykorzystywane jako podstawa kolejnych lekarskich encyklopedii przez Bizantyńczyków, Arabów i mieszkańców Europy Zachodniej. Przyczyniły się one wydatnie do ugruntowania dominacji poglądów Galena w myśli medycznej śródziemnomorskiego kręgu cywilizacyjnego, a także, co pozostaje nie mniej ważne, przechowały do naszych czasów bezcenne fragmenty tekstów przepisane od autorów, których oryginalne pisma zaginęły po śmierci Orybazjusza i byłyby dla nas zupełnie nieznane, gdyby nie praca przez niego wykonana. Jest chyba nieco ironią losu, że to właśnie pisarstwo, które, jak można sądzić, zajmowało w życiu Pergamończyka miejsce mniej ważne niż czynne leczenie ludzi, uczyniło go najważniejszym IV-wiecznym medykiem rzymskim.

KRZYSZTOF JAGUSIAK, MACIEJ KOKOSZKO

The life and career of Oribasius in the light of sources

The article makes an attempt at summarizing the present research in the life and career of Oribasius. The authors are in favour of the view that Oribasius was a native of Pergamum in Asia Minor. He was born in a well-off, most probably pagan, family and appears to have been first educated in the city of his birth. The cultural tradition of Pergamum and especially its renown as a centre of medicine must have had a considerable influence upon his future profession. Having com-

R. De Lucia, *Doxographical*, s. 474–477. Vivian Nutton (*Ancient medicine*, s. 295), podsumowuje jego (a także Aecjusza z Amidy oraz Pawła z Eginu) znaczenie dla historii medycyny w sposób następujący: „in the later syntheses extracts from earlier writers are assembled, often verbatim and duly acknowledged, into a coherent mosaic of opinions, ideas and remedies. Comments by the compiler himself are almost non-existent”.

pleted the first stage of education, the young men left Asia Minor for Alexandria, which at that time still was the most important centre of medical science. There he studied under Zeno of Cyprus, a famous iatrosophist of that time.

In the year 355 he had been already a good acquaintance of the future emperor Julian and after the latter's elevation to the position of *caesar*, Oribasius accompanied Julian to Gaul, where he was one of the closest friends of that member of the imperial family. We know that he was in charge of Julian's library and presumably took care of the *caesar's* health. The doctor's political influence is hard to precise but Oribasius is alleged to have played an undefined but important role in Julian's usurpation. Later on he accompanied the rebel on his campaign against the legitimate ruler. When Julian took over the rule over the empire, Oribasius was also at his side. Some sources claim that he was even made *quaestor* at Constantinople. Subsequently, he left the capital, moved with the young emperor to Antioch and followed the ruler on his campaign against Persia. When Julian was fatally wounded, first he tried to save his life and then was present at the young ruler's death-bed.

Some time after Julian's demise, he was exiled from the empire. He stayed for an unspecified time among the barbarians, managing to win their favour due to his competence in the area of medicine. He was called back by emperor Valens or Theodosius and allowed to settle down in Constantinople. Later on his property was also restored to him. Eunapius of Sardes, his biographer, informs us that he married a rich Constantinopolitan lady and fathered four children. He passed away at the very end of the IVth or at the beginning of the next century.

Though little can be said about new theories or methods introduced by Oribasius in the area of medical science, the doctor earned his name as one of the most appreciated medical writers of Antiquity and Byzantium. He was prolific enough to write a voluminous work in seventy books, another one in nine books dedicated to his son Eustathius, a medical encyclopaedia in four books for his biographer Eunapius and a shorter treatise which is no longer extant. Additionally, he authored memoirs describing important political developments he participated in. The extant medical works prove Oribasius' considerable learning, display very clear organization and practicality, i.e. the features which contributed to the popularity of the doctor's writings in late Antiquity, Byzantium as well as later on.

